

АКТИВНОСТ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НОВИНАРА У ЛОНДОНУ 1941–1945.

Међу југословенском емиграцијом у Другом светском рату налазио се изван број професионалних новинара, углавном дописника београдских и загребачких листова које је рат затекао у иностранству. Већина их је боравила у Лондону, где је било највише услова да се нешто ради (и заради) у новинарској делатности. У престоници Велике Британије налазила се и југословенска избегличка влада, која је одвајала знатна средства за финансирање пропаганде. Изгубивши оружани рат у Југославији, влада у избеглиштву наставила је да води један други, данас бисмо рекли медијски рат, с циљем да убеди савезничку јавност да она и даље води борбу против фашистичких окупатора, преко свог ђенерала и министра војног Драже Михаиловића. Најпознатија имена међу југословенским новинарима у Лондону била су два предратна дописника београдске „Политике“, Грга Златопер и Михаило Петровић (дописник из Париза), затим Миливој Суђић, дописник „Правде“, Миро Рајковић, сарадник енглеских листова из Загреба, Божидар Пепић, сарадник страних листова из Београда, Петар Иванковић, уредник „Службених новина“ Краљевине Југославије (дошао у Лондон са избегличком владом), Славо Клеменчић, сарадник словеначких листова, Милан Сметана, сарадник хрватске штампе. У разним извештајима Би-Би-Сија помињу се још и сарадници Душан Јовановић, М. Вучетић, М. Ковачевић, Поберај, Димитријевић, Ловрић, Верназа.¹

Југословенски новинари у Лондону, као и остали сарадници штампе и радија (преводиоци, спикери, лектори), били су окупљени око две информативне установе – Дирекције за информативну службу југословенске владе и британске радио-станице Би-Би-Си (BBC). Дирекција за информативну службу имала је тридесетак службеника и припремала је дневни билтен вести за избегле југословенске политичаре и државне службенике и разне пропагандне материјале за британску јавност. У оквиру свог програма за Балкан Би-Би-Си, односно Радио-Лондон, емитовао је свакодневно неколико емисија вести на српскохрватском (екавском и ијекавском) и словеначком језику. Одговорни уредник овог програма био је Хјуберт Харисон (Hubert Harrison), предратни дописник енглеских

¹ Наведене личности помињу се у сачуваној документацији Удружења југословенских новинара у Лондону (која се налази у поседу аутора овог чланка) и књизи Миролуба Јевтовића *Шта каже Радио-Лондон*, Београд 1989.

листова из Београда и добар познавалац прилика у Југославији,² а остали сарадници су били већином из Југославије. У име југословенске владе, са Би-Би-Сијем је држао везу др Вјећеслав Вилдер, опуномоћени министар и шеф владиног одељења за пропаганду.

Радио Лондон је био најслушанија радио-станица на територији окупираних Југославије.³ Због тога је избегличка влада предузимала све што је било у њеној моћи да искористи програме Би-Би-Сија за своје пропагандне циљеве. И баш на том питању испољиле су се све слабости и проблеми југословенске емиграције. Ево шта о томе пише у једној брошури објављеној 1945. у Лондону: „Хрвати у Лондону водили су једну пропаганду, великосрби другу, словенски клерикалци трећу, а тобожњи демократи четврту. По новинама су се терале пристрасне полемике о нашим унутрашњим питањима, а држава је плаћала издатке свих завађених страна.“⁴

Партизанско-четнички райи у еџеру

Избијање оружаног устанка у Југославији, у лето 1941, наишло је на велико интересовање светске јавности. Медији су приказивали устанак као побуну против окупатора, не помињући у почетку ни четнике ни партизане. Међутим, такво извештавање није одговарало ни једној ни другој страни. Командант партизанских јединица Тито послао је 13. августа 1941. телеграм Коминтерни у коме јавља да борбу против окупатора у Југославији воде партизани, док четници сарађују са Немцима.⁵ Став југословенске владе о овом питању изнео је председник Душан Симовић у говору, емитованом на Радио Лондону 15. новембра 1941, у коме је рекао да се против непријатеља бори југословенска регуларна војска под командом ђенерала Драже Михаиловића. У једном писму упућеном министру иностраних послова М. Нинчићу, Симовић препоручује „да се убудуће нити путем јавности, нити пак у службеној преписци, наше борбе у земљи не називају герилом, побуном, устанком – већ борбом југословенских трупа“.⁶

После оставке Душана Симовића, почетком 1942, пропаганда постаје приоритетно питање југословенске избегличке владе, којом руководи нови председник Слободан Јовановић. На инсистирање владе, Би-Би-Си

² Хјуберт Харисон је аутор књиге *The Soul of Yugoslavia*, „Душа Југославије“ која се односи на догађаје од 27. марта 1941.

³ Поверљиви извештај мајора В. Перића југословенској влади у Лондону, Цариград, децембар 1942 (М. Јевтовић, н. д. дело, 466).

⁴ *Народно-ослободилачки покрет и Југословени у Лондону*, издање Комитета Јужних Словена у Лондону, Лондон 1945.

⁵ М. Јевтовић, н. д., 142.

⁶ Д. Симовић – М. Нинчићу, Лондон, 14. XII 1942. (Богдан Кризман, *Југословенска влада у избеглицима 1941–1943*, Београд–Загреб 1981, 250).

уводи (19. јануара) још једну, специјалну, емисију намењену четничкој војсци Драже Михаиловића у Југославији. Емисију је уређивао мајор Живан Кнежевић, шеф војног кабинета и један од главних учесника пуча од 27. марта. Поред вести са ратишта и војних коментара, садржај емисија чинили су разна упуства и шифроване поруке четничким командантима, затим информације о унапређењима и одликовањима официра и војника и слично.

Колики је значај влада придавала овој емисији сведочи и једно писмо Слободана Јовановића, упућено управи Би-Би-Сија, у коме моли да се трајање емисије повећа од десет на петнаест минута. „Ово су једине емисије преко којих се у земљи мање–више спроводи политика Краљевске владе“ – пише Јовановић – а циљ им је „да се обнови велика Југославија, да се помогне борба Дражи, да се спречи братоубилачки рат“.⁷

Реч „партизан“ чула се први пут у емисијама Радио-Лондона 16. јуна 1942, а изговорио је уредник програма за Балкан Хјуберт Харисон. Обраћајући се слушаоцима у Југославији, Харисон је рекао и ово: „У вашој борби за ослобођење од окупатора... немојте питати да ли је неки човек радикал или демократа, четник или партизан, ако је он против Немаца, помозите му и поступите с њим као да вам је брат“.⁸

Харисон је у овом случају поступио као прави професионалац. Он није више могао да игнорише вести о борбама партизана, које су пристизале са разних страна, па је, не консултујући своју владу, нашао форму како да ипак нешто саопшти од тих информација. Харисонов коментар изазвао је читаву узбуну у југословенској влади, која је одмах предузела мере да спречи даље помињање партизана у емисијама Би-Би-Сија. Пред владом се поставило веома важно питање – како одбранити Дражу и четнике од комунистичке пропаганде, која је све више продирала у медије западних савезника. Председник Слободан Јовановић упутио је писмо члановима југословенске владе у САД и захтевао да се одмах укине субвенција југословенским листовима који воде кампању против ђенерала Михаиловића.⁹

На писмо Слободана Јовановића одговорио је Сава Косановић из Њујорка, тврдећи да кампању против Драже Михаиловића диктира Москва. „Напади на Дражу“ – јавља Косановић – „почели су у исто време у целокупној левичарској штампи у Америци – на свим језицима. Јасно је да је директива дошла из Москве, као што из Москве долазе и сва обавештења о борбама партизана с најисцрпнијим детаљима.“ У истом писму он оптужује Јована Дучића и амбасадора Константина Фотића да преко листа „Србобран“ разбијају Југославију.¹⁰

⁷ Сл. Јовановић – Кирпкпатрику, контролору емисија ББЦ, 8. VI 1942 (М. Јевтовић, н. д. 305).

⁸ М. Јевтовић, н. д. 310.

⁹ Сл. Јовановић – Б. Јевтићу, Лондон, 19. VIII 1942. (Кризман, н. д. 377).

¹⁰ Косановић– Сл. Јовановићу, Њујорк, 28. VIII 1942. (Кризман, н. д.,377).

Од септембра 1942. став британске владе према догађајима у Југославији почиње полако да се мења. То се може видети и из једног писма управе Би-Би-Сија упућеног шефу одељења за пропаганду југословенске владе, др Вјећеславу Вилдеру, у коме се скреће пажња на претеране критике комуниста у емисијама Војног кабинета.¹¹ Очигледно је да британска влада није желела да због тога квари односе са Совјетским Савезом који је подржавао југословенске комунисте.

Није прошло дуго а Хјуберт Харисон је у свом редовном недељном коментару, емитованом 18. октобра 1942, поново поменуо партизане који се боре за „идеале слободе и сарадње“. Овај коментар изазвао је још већу узбуну од претходног. Дража Михаиловић одмах је послао протестни телеграм у Лондон у коме јавља да српски народ „сматра партизане као скуп међународних злочинаца“. Ово питање разматрано је и на седници југословенске владе, која сад није више била јединствена у осуди партизана. Министар Будисављевић рекао је „да ми не смемо бранити Дражу Михаиловића вређати партизане“, а радио-емисију Војног кабинета, у којој се партизани називају агентима Гестапоа, оценио је као крупну грешку, јер то погоршава односе Совјетског Савеза и југословенске владе.¹²

Крајем октобра 1943. Форин офис је заузео званичан став о питању југословенске пропаганде, који је имао далекосежне последице на формирање светског јавног мњења о четничком и партизанском покрету. Форин офис обавестио је југословенску владу да британска пропаганда неће заобилазити партизане „јер целом свету је већ јасно да они, можда чак више од Михаиловића, доприносе савезничкој ствари.“ Југословенској избегличкој влади препоручено је: а) да прихвати овакав начин пропаганде за Југославију и б) да прекине са антикомунистичком кампањом у америчкој штампи.¹³

У посебном писму Форин офиса, упућеном управи Би-Би-Сија, у вези с Харисоновим коментаром написано је: „Што се нас тиче, немамо примедбу на оно што је Харисон рекао, јер се прилично уклапа у нови приступ проблему Михаиловића и партизана. Харисонова емисија је ишла иначе пре ове одлуке па је она тако на неки начин и револуционарна.“¹⁴ Ово писмо може послужити и као доказ о томе колико је велику услугу учинио британски новинар Харисон Народноослободилачком покрету у Југославији.

Промена политике британске владе у односу на НОП у Југославији, довела је до нових подела у југословенској емиграцији. Од краја 1942. заострава се подела на присталице и противнике НОП-а, што се наравно

¹¹ Р. Мјуреј – др Вилдеру, Лондон, 18. IX 1942. (Јевтовић, н. д., 403).

¹² М. Јевтовић, н. д., 419.

¹³ М. Јевтовић, н. д., 435.

¹⁴ М. Јевтовић, н. д. 437.

рефлектовало и на пропаганду. Избегличкој влади, која је подржавала четнике Драже Михаиловића приказујући их као део југословенске армије, супротстављала се левичарска опозиција, која је почела да се организује у разна удружења. У децембру 1942. у Лондону је формирана Група Југословена антифашиста (од пролећа 1943. назив је Удружење „Слободна Југославија“), а затим следе: Удружење југословенских новинара у Лондону, Удружење југословенских помораца, Удружење Југословена „Коло“, Уједињени одбор Јужних Словена, Удружење југословенских жена у Лондону.

Улога Удружења југословенских новинара

На иницијативу групе југословенских новинара сарадника Би-Би-Сија основано је, у марту 1942, Удружење југословенских новинара у Лондону. Прву вест о оснивању овог Удружења јавио је Михаило Петровић у емисији „Усмене новине“, коју је емитовао Радио-Лондон 13. марта 1942.¹⁵ Своју јавну активност Удружење је почело организовањем трибине „Усмене новине“ за Југословене у Лондону (2. априла 1942). Уводну реч држао је Михаило Петровић, вероватно иницијатор оснивања трибине, који је рекао да је главни циљ Удружења одбрана националних интереса пред светском јавношћу. Слушаоцима „Усмених новина“, међу којима је био и председник владе Слободан Јовановић и неколико министара, подељена је брошура о 27. марту, коју је за ту прилику припремила управа удружења.¹⁶

Иако је Удружење новинара у Лондону основано уз подршку избегличке владе, садржај „Усмених новина“ ни мало се није свидео влади. Како тврди Михаило Петровић, влада је чак била забранила њихово даље одржавање, а затим их поново одобрила уз услов да свако предавање претходно цензурише један члан министарског одбора за пропаганду. „Срећом“, пише Петровић, „чланови министарског одбора за пропаганду ускоро су се позаваћали међу собом и новинари су ту свађу искористили да више не носе текстове усмених новина на цензуру“.¹⁷

У атмосфери међусобних сумњичења и подељености југословенске емиграције ни новинари нису могли остати јединствени. Удружење новинара поделило се на две струје: на присталице владине политике и присталице Народноослободилачког покрета. Ова друга група, састављена углавном од предратних левичара, ставила се у положај опозиције према

¹⁵ Емисија „Усмене новине“ уведена је у програм Радио-Лондона 21. I 1942. Емисију је најаво Х. Харисон, подсетивши слушаоце на усмене новине које је организовало Југословенско новинарско удружење у Београдлу уочи Другог светског рата (Документација УЈН).

¹⁶ Текст говора Михаила Петровића на „Усменим новинама“ (Документација УЈН).

¹⁷ *НОП и Југословени у Лондону*, 6.

избегличкој влади. Најагилнији члан опозиционе групе био је Михаило Петровић који је, мимо Удружења и без одобрења владе, покренуо средином 1942. петнаестодневни часопис под називом „Лондонска политика“. Ни садржај ове публикације није се свидео влади, посебно Слободану Јовановићу, који је наредио да се часопис обустави. Петровић пише да је Слободан Јовановић толико инсистирао на забрани „Лондонске политике“ да је претио оставком ако влада то не учини. Под његовим притиском влада је једногласно донела одлуку о забрани, тако да су изашла само два броја овог часописа.¹⁸

После обустављања „Лондонске политике“ дошло је до извесног застоја у активности Удружења југословенских новинара. Активност је поново живнула крајем 1942, а подстрек је дала новооснована организација Група Југословена антифашиста у Лондону. Чланови Удружења новинара су се нарочито ангажовали на успостављању веза са британским редакцијама и слању информација о збивањима у Југославији, које су добијали углавном слушајући емисије „Слободне Југославије“ из Совјетског Савеза.

На годишњој скупштини Удружења југословенских новинара, одржаној 31. маја 1943. управу новинарске организације преузела је група чланова присталица НОП-а. За председника је изабран Михаило Петровић, а присталице владе, са др Миланом Гавриловићем на челу, демонстративно су напустиле скупштину. Била је то потпуна победа идеја НОП-а у Удружењу југословенских новинара у Лондону.

После избора нове управе изгласана је резолуција у којој је Удружење оштро осудило „све чиниоце који су на једној страни помагали, или толерисали, растурање лажних обавештења о нашој земљи, а на другој страни све чинили да угуше не само сваку слободу критике таквог рада, већ и једноставно изношење истине. У томе су тако далеко ишли да су из ситних партијских разлога од савезничке и наше јавности сакривани чак и ратни подвизи нашег народа...“¹⁹Очигледно је да се осуда односила на рад југословенске избегличке владе. Резолуција је имала велики одјек у јавности: више листова у Лондону донели су изводе, цитирала ју је „Слободна Југославија“, о њој је писало више југословенских исељеничких листова у Америци.²⁰

Удружење југословенских новинара под новом управом дало је значајан допринос пропаганди НОП-а. Крајем јуна 1943. управа удружења израдила је меморандум „Јединство и братство народа Југославије“ у коме су цитирани закључци I заседања АВНОЈ-а и читав низ других докумената руководећих органа НОП-а. Меморандум је послат редакцијама утицајних британских листова и већем броју новинара, политичких и јавних радника, а чланови Удружења ангажовали су се да ти материјали буду објављени.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Реч Удружења југословенских новинара, *НОП и Југословени у Лондону*, 31–32.

²⁰ *НОП и Југословени у Лондону*, 11.

Месец дана касније, 28. септембра, Удружење је послало бројним редакцијама и личностима нови материјал, под насловом „Ко води оружану борбу у Југославији“ у коме су дати детаљни подаци о ослобођеним територијама у Југославији, организацији и саставу партизанских јединица, са именима команданата. Овај материјал је био врло употребљив за објављивање у новинама. Утуцајни „Дејли хералд“ (Daily Herald) објавио је у једном свом чланку скоро сав материјал, а више листова изводе из материјала. Петровић пише да су после тога избегличкој влади била затворена врата у свим озбиљнијим листовима у Лондону.²¹

После капитулације Италије, септембра 1943, дошло је до великог помета устанка у Југославији и ширења ослобођених територија, што је охрабрило добар део југословенске емиграције да се отворено стави на страну НОП-а. У Лондону је поведена акција да се координира рад антифашистичких удружења и формира заједничко тело које ће организовати и усмеравати целокупну активност. У стану Михаила Петровића, председника Удружења новинара, одржано је неколико састанка на којима је²² договорено да се оснује Уједињени одбор Јужних Словена, који је конституисан 28. XI 1943. године. Од 12 чланова управе Уједињеног одбора четворица су били новинари (Михаило Петровић, Грга Златопер, Миро Рајковић и Славко Клеменчић), а преседништво су сачињавали др Борис Фурлан, проф. Универзитета из Љубљане, др Рудолф Бићанић, вицегувернер Народне банке и представник Хрватске сељачке странке у Лондону, и Михаило Петровић, председник Удружења југословенских новинара у Лондону.

У декларацији Уједињеног одбора наведено је да је његов главни задатак „да приказује стварно стање ослободилачке борбе под командом Народне ослободилачке војске и партизанских одреда“ и да ради на координацији деловања Југословена антифашиста у Великој Британији и сарађује са свим сличним организацијама у Сједињеним Америчким Државама, Канади, Јужној Америци и Аустралији.²³

Активност Уједињеног одбора Јужних Словена сводила се углавном на организовање пропаганде у корист НОП-а (а против избегличке владе), прикупљање помоћи за партизане у Југославији и успостављање веза између југословенске емиграције и органа нове власти у Југославији. Подрозумева се да су послови писане пропаганде (припремање брошура и чланака, писање саопшења, изјава, демантија и сл.) припадали новинарима.²⁴ Британска јавност схватила је Уједињени одбор као организацију која припада Народноослободилачком покрету.

²¹ *Истио*, 13.

²² Документација УЈН.

²³ *НОП и Југословени у Лондону*, 15–16.

²⁴ Михаило Петровић објавио је у Лондону четири брошуре: *Нова Југославија*, *Народноослободилачки покрет и Југословени у Лондону*, *Tito speaks, The liberation of Yugoslavia littoral*. Сарађивао је са листом „France“ и Радио–Лондоном, а повремено слао чланке и другим листовима.

Од оснивања до краја рата Уједињени одбор је организовао, између осталог, следеће акције: одмах по оснивању послао је поздравне телеграме маршалу Титу и другим вођама НОП-а, упутио је проглас свим Југословенима у Великој Британији „да стану отворено на страну Народно-ослободилачког покрета“, иницирао је оснивање једног енглеског удружења (Yugoslavia Emergency Committee) које ће радити на прикупљању помоћи за НОП, поводом 27. марта организовао је велики збор на коме је први пут у Лондону развијена застава НОП-а, приредио је свечани дочек војној мисији Народноослободилачке војске Југославије, издао зборник докумената о НОП-у и неколико брошура на енглеском језику, приредио свечаност поводом ослобођења Београда, учествовао у организацији Свесловенског конгреса у Лондону, успоставио сарадњу са Свесловенским комитетом у Москви и низом југословенских организација широм света.²⁵

MIHAILO BJELICA

YUGOSLAV JOURNALISTS' ACTIVITY IN LONDON 1941–1945

Summary

During the Second World War there was a group of (about 20) Yugoslav journalists and publicists in London, mainly consisting of correspondents from Belgrade and Zagreb newspapers, who happened to be there at the moment when the war broke out. The majority had contacts with the Yugoslav Government Information Office (which was in exile, too) and with the BBC. Due to the initiative of Yugoslav journalists' who were BBC associates, the Yugoslav Association of Journalists was founded in London in the beginning of 1942. The Association used to prepare lectures and tribunes («Oral Newspapers») as well as information and various propaganda material on the situation in occupied Yugoslavia for the British press. Starting from the middle of 1943 till the end of the war, political propaganda was the Association's main activity in support of the Yugoslav National Liberation Movement.

²⁵ У брошури *Народно-ослободилачки покрет и Југословени у Лондону* објављено је неколико резолуција Уједињеног одбора Лужних Словена и финансијски извештај за период новембар 1943–децембар 1944.